

דברים בכנס דיגיטציה של מורשת תרבותית

יורם א. שמיר

מכון ואן ליר, ירושלים 11.11.14

אתחיל בסיפור אישי. לי יש מורשת משלי: היצירה האמנותית של האחים גבריאלי ומקסים שמיר – **אבי ודודי (שיקופית מס. 1)**. כאשר אבי נפטר ב-1992, הייתי צריך להגיע להחלטה מה לעשות עם העיזבון האמנותי שלו. אחי ואני שאפנו להעמיד את האוסף לרשות הציבור. אבי השאיר כמה מאות עבודות בביתו בגבעתיים. האקלים בגבעתיים אינו שונה מתל-אביב: אקלים הרסני לעבודות נייר. היה לי ברור שצריך למצוא אכסניה ציבורית עם בקרת אקלים. לאחר שהסתובבתי במוזיאונים ובארכיונים, בחרנו בארכיון הצינוני המרכזי בירושלים ובמוזיאון ארץ ישראל בתל אביב.

כשמסרנו את העבודות ל**ארכיון הצינוני (2)**, התגלתה לנו עובדה מפתיעה: אבי לא שמר את כל העבודות. אנחנו מסרנו להם 110 כרזות. ברשותם היו כבר **40 כרזות של שמיר (3 ו-4)**, שלא היו בביתו של אבי. דודי, שנפטר שנתיים לפניו, שמר אך ורק פריטים פילאטליים – בולים, גיליונות מזכרת ומעטפות – ועוד קצת עבודות אחרות השאיר במחסן בגינה, במזוודה ישנה, שעליה מונחת מכסחת דשא.

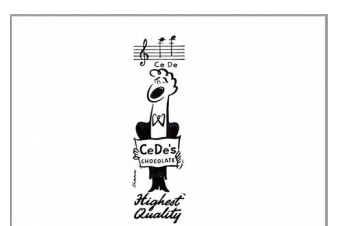
באותו זמן עבדתי באוניברסיטת תל אביב – לא 24/7 אבל 12/6 בממוצע. החלטתי שביום שאפרוש מהאוניברסיטה, אתחיל במסע חיפוש אחרי עבודות שמיר. זה קרה בדיוק לפני 10 שנים ו-11 ימים: 1 בנובמבר 2004.

הקטע הראשון במסע היה סיבוב בארכיונים. ב-2004 היית צריך לנסוע לארכיון, להגיש בקשה להוציא תיק. לפעמים נעניתי במקום, ולפעמים התבקשתי לחכות שעתים. בכל ארכיון רשמתי את עבודות שמיר. בארכיון מפלגת העבודה, ראיתי צילומי עבודות מודבקים באלבומים משפחתיים, אבל התחיל שם תהליך של רישום במחשב. הצעתי לעזור להם – פרו בונו – ונעניתי: "אל תחשוב שתקבל יחס מועדף כשתבקש כרזות של שמיר". קיבלתי את התנאי והתחלתי לעבוד שם. מהתחלה לא קיבלתי את הגישה של ארכיונים רבים, שיש לרשום אך ורק את המידע המופיע בכרזה. בכל מקרה שחסר היה פריט מידע חיוני, ניסיתי למצוא אותו ולהוסיף לרישום.

באותו זמן קם ארכיון גרפיקה דיגיטלי – **במכון שנקר (5)**. ראובן כהן ביקש לצרף את האוסף של האחים שמיר. הוא פתח במו"מ עם הארכיון הצינוני כדי לקבל את הסריקות של עבודות שמיר. המו"מ נמשך 3 שנים ורק בהתערבות ויאולט רדנופסקי הגיע לסיומו המוצלח (אני מציע ש-ויאולט תחליף את **ג'ון קרי (6)** במו"מ לשלום הישראלי-פלסטיני).

יום אחד אומר לי כהן: יש לנו 2000 בולים של שמיר, 150 כרזות, 85 מדליות. אבל מעט מאוד מודעות בעיתונים. כך התחיל חיפוש אחר **מודעות של שמיר (7, 8 ו-9)** במכון לבון ובספריה המרכזית של אוניברסיטת בר-אילן. עברתי על עיתוני דבר, הארץ ופלסטיין פוסט (גרזולם פוסט) מנובמבר 1934 עד סוף 1970: יום יום.

באמצע התהליך התרחש **נס הדיגיטציה**. הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תל אביב בנו אתר הנקרא "עיתונות יהודית היסטורית". מרגע זה יכולתי לבדוק את מרבית העיתונים הגדולים מביתי, בלי להתחשב בשעות הפתיחה של ארכיונים וספריות. התוצאה של החיפוש: 800 מודעות.

בשנת 2009 ביקרתי במוזיאון הקריקטורה בחולון (10). עמדתי עם חבר והסתכלתי על תצוגת קבע של ההיסטוריה של הקריקטורה. על ציר הזמן מופיעים היוצרים הגדולים. "מעניין – אמרתי לחברי – חסר כאן דומייה" (11). "דווקא הוא נמצא פה בתצוגה" – נשמע מאחורי קול נשי. כך הכרתי את גלית גאון, מנהלת המוזיאון והאוצרת הראשית.

לא עבר זמן רב, והצעתי לה לערוך תערוכה של קריקטורות של סמל המדינה (12) (לא רעיון מפתיע מצאצא של מעצבי הסמל – האחים שמיר). לאחר שאושרה הצעתי בוועדת התערוכות, צרפה אלי גלית את דניאלה גרדוש-סנטו, מנהלת מחלקה בטלוויזיה הישראלית ובתו של הקריקטוריסט הנודע דוש. הבן-של יחד עם הבת-של – מעניין מה יצא מהם, חשבה בוודאי גלית.

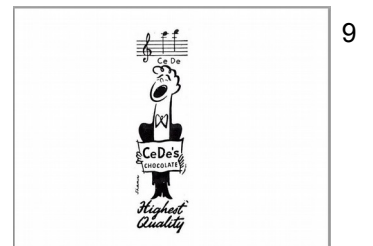
בשנתיים הבאות ירדתי למרתף – שם נמצא ארכיון המוזיאון שמנוהל ע"י הילה זהבי. חבר קיבוץ בית השיטה, יעקב הורוביץ המנוח (13), העניק לארכיון אוסף של קריקטורות שהופיעו בעיתונות היומית. משאית הביאה מאות מיכלי קרטון. האוסף איננו סרוק ואינו מקוטלג. כל מיכל מכיל גזרי עיתונים של חודש אחד. למזלנו, הקפיד הורוביץ המנוח לרשום את התאריכים ואפילו רשם את הרקע הפוליטי או החברתי של כל קריקטורה. במהלך העבודה הכרתי אספן של ספרי קריקטורות, אביהו אגוזי, שעבד בארכיון כמתנדב, בעיקר בגיוס אוספים. ההתלהבות שלו הדביקה אותי וכך הצטרפתי ל"חבורת המתנדבים של הילה". לא תיארתי לעצמי שאגוזי ילך לעולמו כעבור שנתיים ואני אטפל בקליטת אוסף הספרים הנהדר שלו בארכיון המוזיאון יחד עם חברי יורם לנדאו, שגם הוא אבד לנו.

בפגישות השבועיות האלו שמעתי על החזון של הילה להקים ארכיון דיגיטלי של אוספי הקריקטורות, שיעמוד לרשות חוקרים, אוצרים וסטודנטים. החזון הזה נחרת במוחי.

בקיץ 2010 נסעתי עם בני, עופר, לבקר באוסף יודאיקה באוניברסיטת הארווארד (14). ד"ר צ'רלס ברלין וויאולט רדנופסקי נתנו לנו הדרכה אינטנסיבית על היעדים של האוסף, על המתודות של האיסוף ושל האיחזור. וויאולט סיפרה לנו על הפרויקטים שלהם בישראל: ארכיון צה"ל, הארכיון הציוני, רשות השידור ועוד ועוד. גם עופר וגם אני יצאנו המומים מההיקף ומהעומק של היוזמה הזו.

הקשר עם ויאולט לא נותק. התחלתי לשלוח לה מצגות שעושים חובבים בענייני יהדות ובענייני ישראל; ואני עושה זאת עד היום.

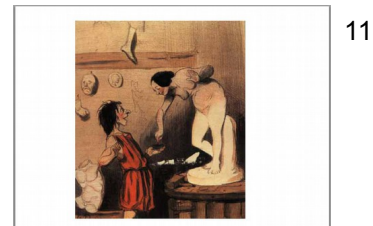
לקראת ביקורה בארץ בנובמבר שעבר, הצעתי לה לשריין זמן לבקר בארכיון של מוזיאון הקריקטורה. "את חייבת לראות את הציורים המקוריים של זאב (16), פרידל (15) ועוד קריקטוריסטים מעולים. צריך לסרוק ולקטלג את היצירות האלו". ויאולט באה ונדלקה. נוצרה כימיה מצינת בינה לבין הילה, ובין שמוליק מדנטק לבין הילה. כל המתנדבים – ואני בתוכם – גויסו לעבודת ההכנה. מבחינתי, יצא לי ללמוד לעומק את היצירה של פרידל שטרן ושל זאב (יעקב פרקש) ולהעריך את גודל כישרונותיהם.

9

10

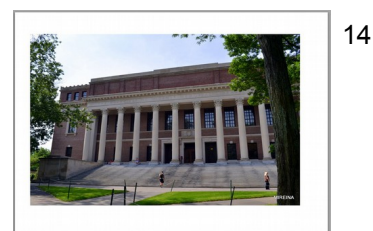
11

12

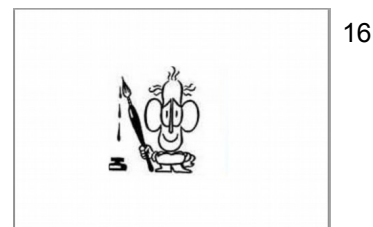
13

14

15

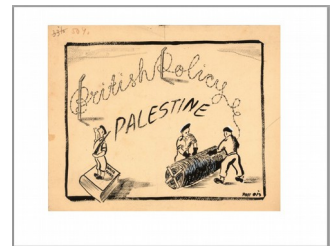

16

לפני שנתיים אציתי תערוכה של דיוקנים הומוריסטיים של מוסיקאים שצייר יוסף רוס מאז הקמת הפילהרמונית ב-1935 ועד מותו ב-1991. שכנעתי את בנו גדעון רוס, להעביר למוזיאון את הקריקטורות הפוליטיות (17) שלו לסריקה מקצועית (וגם לממן אותה). אך, אלפי הדיוקנים שצייר רוס בארץ ובחו"ל אינם בתחום העיסוק של מוזיאון לקריקטורה. הצעתי לויאולט לבוא למחסן בקומה מינוס 2, בבניין שבו אני מתגורר, ולראות במו עיניה את האוסף של רוס. את מי לא צייר רוס? את כל מנהיגי המדינה, שופטים, מדענים, רבנים, אנשי עסקים, שחקני תיאטרון, דיפלומטים. שמוליק מעריך את ההיקף ב-30,000 עבודות. אפשר לפתוח גלריה לאומית לפורטרטים על בסיס הרישומים של רוס. אם אספר לכם שבסוף אוקטובר לקח שמוליק (18) את המיכל הראשון, תבינו שהגלריה הלאומית (הדיגיטלית) לפורטרטים מוקמת בימים אלה באוסף יודאיקה.

כאוצר תערוכות, אני יכול להעיד מה תהליך הדיגיטציה עושה עבור חוקרים ואוצרים. אני מכין עכשיו עבור הגלריה מקוונת של מכון ז'בוטינסקי תערוכה "יוסף רוס מול האריה הבריטי (בעיפרון בלבד)" - קריקטורות אנטי בריטיות מתקופת המנדט. קריקטורות חריפות מאוד: ארבע לא פורסמו מעולם כי נפסלו ע"י הצנזורה הבריטית. אני יורד לארכיון של מוזיאון הקריקטורות, יושב מספר שעות מול מסך המחשב, בוחר את העבודות המתאימות. מוסיף עוד שעתיים - ומחבר לאימג'ים את דברי הפרשנות שכתבתי עם 2 עמיתים. כשאני מסיים, אני מעביר את התערוכה לחוות דעת של היסטוריון. הוא כבר ביקש רשות לתקן נתונים היסטוריים תוך כדי קריאה. בתערוכה המקוונת ניצור לינקים עם חנות המכון, כדי להמליץ על רכישת ספרים. כשתראה קריקטורה על חסימת העלייה ע"י הבריטים (19), תוכל לראות איזה ספרים על ההעפלה מוצעים עתה למכירה בחנות של המכון.

המונח "נס" איבד ממשמעותו מול החידושים המדהימים המופיעים מדי יום. כשאנחנו יושבים יום יום מול המסך, כדאי להכיר ששפר גורלנו לחיות בעידן הזה.

17

18

19